

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 16 februari 2018

Mål nr

Ö 731-17

PARTER

Klagande

RM

Ombud: Advokat SS

Motpart

1. Alektum Finans (Bonnier Barnbokklubb)

Ombud: Alektum Inkasso AB

Box 11108

404 23 Göteborg

2. Biosoft Pharma AS

Ombud: Profina AB

Box 10020

121 26 Stockholm

Dok.Id 143460

HÖGSTA DOMSTOLEN
Riddarhustorget 8

Postadress
Box 2066
103 12 Stockholm

Telefon 08-561 666 00
Telefax 08-561 666 86
E-post:
hogsta.domstolen@dom.se
www.hogstadamstolen.se

Expeditionstid
08:45–12:00
13:15–15:00

3. Centrala studiestödsnämnden
851 82 Sundsvall

4. Folkvandvården Norrtälje

Ombud: Visma Collectors AB
Box 1173
251 11 Helsingborg

5. Gothia Financial Group AB
Box 1143
432 15 Varberg

Ombud: Arvato Finance AB
Samma adress

6. Incassator AB
Box 96
763 23 Hallstavik

7. Intrum Justitia Sverige AB
Fack 429027 R 924
106 37 Stockholm

8. Kombispiel i Sverige AB

Ombud: Intrum Justitia Sverige AB
Fack 429027 R 924
106 37 Stockholm

9. Kronofogdemyndigheten

Ombud: Skatteverket, Borgenårssektionen

721 50 Västerås

10. AL

Ombud: Intrum Justitia Sverige AB

Fack 429027 R 924

106 37 Stockholm

11. Medborgarskolan

Ombud: Intrum Justitia Sverige AB

Fack 429027 R 924

106 37 Stockholm

12. Norrtälje Energi AB

Ombud: Inkasso AB Marginalen

Box 26134

100 41 Stockholm

Ombud: Svea Inkasso AB

169 81 Solna

13. Norrtälje kommun

Box 800

761 28 Norrtälje

Ombud: Sergel Kredittjänster AB

Box 17842

118 94 Stockholm

Ombud: Svea Inkasso AB

169 81 Solna

14. Radiotjänst i Kiruna AB

981 80 Kiruna

Ombud: Skatteverket, Borgenårssektionen

721 50 Västerås

15. Roslagens Sparbank

Ombud: Intrum Justitia Sverige AB

Fack 429027 R 924

106 37 Stockholm

16. Sergel Finance AB

Ombud: Sergel Kredittjänster AB

Box 17842

118 94 Stockholm

17. Skatteverket

171 94 Solna

18. Stockholms läns landsting

Ombud: Visma Collectors AB

Box 1173

251 11 Helsingborg

19. Stockholms läns sjukvårdsområde

Ombud: Visma Collectors AB

Box 1173

251 11 Helsingborg

20. Tema Klasskort AB

Ombud: Alektum Inkasso AB

Box 11108

404 23 Göteborg

21. Tiohundra AB Öppenvård

Ombud: Visma Collectors AB

Box 1173

251 11 Helsingborg

22. Yves Rocher Suède AB

Ombud: Arvato Finance AB

Box 1143

432 15 Varberg

SAKEN

Omprövning av skuldsanering

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut 2017-01-20 i mål ÖÄ 9821-16

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen avvisar Incassator AB:s yrkande om att Kronofogdemyndighetens beslut om skuldsanering den 5 augusti 2013 ska upphävas.

Med ändring av hovrättens beslut lämnar Högsta domstolen Centrala studiestödsnämndens ansökan om ändring av beslutet om skuldsanering utan bifall.

Centrala studiestödsnämnden ska ersätta RM för rättegångskostnader i Högsta domstolen med 15 000 kr avseende ombudsarvode samt ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för detta beslut till dess betalning sker.

YRKANDEN M.M. I HÖGSTA DOMSTOLEN

RM har yrkat att Högsta domstolen ska avslå Centrala studiestödsnämndens ansökan om ändring av skuldsaneringen.

Incassator AB har yrkat att Högsta domstolen upphäver beslutet om skuldsanering.

Centrala studiestödsnämnden och Skatteverket har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

RM har yrkat ersättning för sina rättegångskostnader i Högsta domstolen.

SKÄL

Bakgrund

1. Kronofogdemyndigheten beslutade den 5 augusti 2013 att bevilja RM skuldsanering. RMs totala skuldbörda var då omkring 428 000 kr, varav cirka 300 000 kr skulle omfattas av skuldsaneringen. Eftersom hon bedömdes sakna betalningsförmåga, innehöll beslutet inte någon betalningsplan.
2. I augusti 2015 beslutade den särskilda nämnd som prövade frågor om ersättning enligt lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall (ersättningslagen) att RM hade rätt till ersättning av staten med 250 000 kr. Ersättningen betalades ut.
3. Med hänvisning till ersättningsbeslutet begärde en av de borgenärer vars rätt hade påverkats av skuldsaneringsbeslutet, Centrala studiestödsnämnden, att skuldsaneringsbeslutet skulle ändras.
4. Kronofogdemyndigheten beslutade i maj 2016 att ändra skuldsaneringsbeslutet. Ändringen innebar att RM i juni 2016 skulle betala Centrala studiestödsnämnden och övriga borgenärer sammanlagt 100 000 kr av de skulder som omfattades av skuldsaneringen. I övrigt skulle skuldsaneringen fortgå utan betalningsplan. Kronofogdemyndigheten motiverade beslutet med att RMs ekonomi hade förbättrats väsentligt genom ersättningsbeslutet och att förbättringen berodde på omständigheter som inte hade gått att förutse när beslutet om skuldsanering fattades. Myndigheten uttalade vidare att RM visserligen hade anfört flera beaktansvärda skäl till att ersättningen inte ska

komma hennes borgenärer till del men att det skulle kunna anses stötande att inte lägga ut någon del av ersättningen på borgenärerna.

5. RM överklagade Kronofogdemyndighetens beslut och yrkade att det skulle upphävas. Tingsrätten avslog överklagandet.

6. Även hovrätten har avslagit RMs överklagande. Hovrätten har bl.a. uttalat att det inte finns någon generell grund för att undanta ersättning enligt ersättningslagen från att tas i anspråk vid skuldsanering och att det, på talan av RM, saknas anledning att frångå Kronofogdemyndighetens och tingsrättens bedömningar.

Incassator AB:s yrkande

7. Incassator AB:s yrkande om att beslutet om skuldsanering ska upphävas har framställts först i Högsta domstolen. Det finns därför inte förutsättningar att ta upp yrkandet till prövning och det ska således avvisas.

Frågan i målet

8. Huvudfrågan i målet är huruvida ett beslut om skuldsanering ska ändras med anledning av att gäldenären, RM, har erhållit ersättning enligt ersättningslagen.

Huvuddragen i och syftet med ett skuldsaneringsförfarande

9. Bestämmelser om skuldsanering finns idag i skuldsaneringslagen (2016:675). När RM beviljades skuldsanering gällde i stället skuldsaneringslagen (2006:548). Eftersom beslutet att bevilja henne skuldsanering fick laga kraft redan år 2013, ska – såsom följer av punkten 4 i övergångsbestämmelserna till 2016 års skuldsaneringslag – frågan om ändring av beslutet bedömas enligt 2006 års skuldsaneringslag. Regleringen i de båda lagarna är dock, i nu aktuella avseenden, i sak densamma.

10. Ett huvudsyfte med ett skuldsaneringsförfarande är att ge svårt skuldsatta personer möjlighet att komma ur sina ekonomiska problem och därmed få en möjlighet till ett drägligare och mer samhällsnyttigt liv. Samtidigt ska skuldsaneringen gynna borgenärskollektivet genom att gäldenären betalar åtminstone någon del av sina skulder. Detta åstadkoms genom att gäldenären under en begränsad tid, normalt fem år, får förbehålla sig ett begränsat belopp för sin och sin familjs försörjning, medan överskottet fördelas mellan borgenärerna i enlighet med en i skuldsaneringsbeslutet angiven betalningsplan. Genom förfarandet befrias gäldenären från ansvaret för de skulder som omfattas av skuldsaneringen och som betalningsplanen inte ålägger honom eller henne att betala. Om gäldenären bedöms sakna betalningsförmåga, fastställs ingen betalningsplan; gäldenären befrias då från ansvaret för samtliga skulder som omfattas av skuldsaneringen.

Omprövning av skuldsanering

11. I lagstiftningens förarbeten framhålls att skuldsaneringsinstitutet bör vara definitivt till sin karaktär. Möjligheterna att i efterhand upphäva eller ändra en beviljad skuldsanering är därför begränsade (se prop. 1993/94:123 s. 78 och 171). Det har emellertid ansetts ofrånkomligt att göra vissa undantag. Detta har föranlett bestämmelser om omprövning, vilka i 2006 års skuldsaneringslag finns i 24 § (jfr numera 48 § i 2016 års skuldsaneringslag). Den grundläggande tankegången bakom bestämmelserna är att ett beslut om skuldsanering ska ändras endast om ett upprätthållande av beslutet skulle framstå som skadligt för den allmänna betalningsmoralen (se NJA 2011 s. 957 p. 6).

12. I 24 § första stycket 5 i 2006 års skuldsaneringslag föreskrivs att Kronofogdemyndigheten kan upphäva eller ändra ett beslut om skuldsanering om gäldenärens ekonomiska förhållanden har väsentligen förbättrats och detta beror på omständigheter som inte kunnat förutses vid beslutet. Bestämmelsen har motiverats med att det skulle kunna uppfattas som stötande om skuldsaneringen inte kunde omprövas när gäldenären har erhållit en betydande inkomst-

ökning, en större tipsvinst eller liknande (se a. prop. s. 172). I litteraturen har uttalats att en inkomstökning bör vara av extraordinär karaktär för att kunna leda till ändring eller upphävande av skuldsaneringen (se Tryggve Hellners & Mikael Mellqvist, Skuldsaneringslagen, En kommentar till 2006 års lag, 2 uppl., 2011, s. 249). I rättsfallet NJA 2005 s. 303 föranledde en ökning av gäldenärens månadsinkomst från 18 000 kr till 32 000 kr en ändring av det tidigare skuldsaneringsbeslutet och i NJA 2011 s. 957 ändrades ett skuldsaneringsbeslut sedan gäldenären hade avstått från ett arv om 500 000 kr.

13. Vad som nu sagts innebär att en förbättring av gäldenärens ekonomiska förhållanden kan medföra att skuldsaneringsbeslutet ska upphävas eller ändras men att detta förutsätter att förbättringen är på visst sätt kvalificerad. Att förbättringen, om den hade inträffat före skuldsaneringsbeslutet, skulle ha utgjort hinder mot skuldsanering, ska inte utan vidare leda till att beslutet upphävs eller ändras.

Frågan om omprövning ska avgöras efter en helhetsbedömning

14. Att gäldenärens ekonomi har förbättrats på det sätt som sägs i 24 § första stycket 5 skuldsaneringslagen är en förutsättning för att en skuldsanering ska kunna ändras, men det betyder inte att ändring ska ske. Såsom Högsta domstolen har konstaterat i rättsfallet NJA 2011 s. 957 p. 8 finns det en möjlighet att underlåta en ändring, om en sådan vid en helhetsbedömning inte är påkallad.

15. Av betydelse vid den bedömningen kan vara inte endast i vilken grad gäldenärens ekonomiska situation har förbättrats, utan också vad förbättringen beror på, hur snart den har inträffat och hur den har inverkat på gäldenärens livssituation. Att gäldenären genom ett långsiktigt och målmedvetet arbete under en längre tid har lyckats förbättra sin ekonomi långt över förväntan behöver exempelvis inte vara att bedöma på samma sätt som om gäldenären en kort tid efter skuldsaneringen har uppnått motsvarande förbättring genom en

lotterivinst. (Se NJA 2011 s. 957 p. 9.) Bedömningen måste göras i ljuset av syftet med bestämmelserna om omprövning, nämligen att undvika för den allmänna betalningsmoralen skadliga konsekvenser.

Ersättning enligt ersättningslagen

16. Enligt 1 och 2 §§ ersättningslagen har den som någon gång under perioden 1920–1980 var omhändertagen för samhällsvård enligt viss särskilt angiven lagstiftning rätt till ersättning av staten med 250 000 kr, om det kan antas att han eller hon utsattes för övergrepp eller försummelser av allvarlig art i samband med vården. Ansökan om ersättning kunde göras fram till och med den 31 december 2014 och prövades av en särskild nämnd (4 och 5 §§ ersättningslagen).

17. Av 3 § ersättningslagen framgår att rätten till ersättning är personlig och inte får överlåtas. Enligt 16 § ska ersättningen undantas vid beräkningen av vissa inkomstprövade förmåner och bidrag. Detta har motiverats med att övergreppen eller försummelserna, som har föranlett ersättningen, har påverkat de drabbades livssituation även i vuxen ålder (se prop. 2011/12:160 s. 51 f.).

18. Enligt lagens förarbeten är syftet med ersättningen att ge den enskilde en symbolisk personlig upprättelse för och ett erkännande av att han eller hon har utsatts för övergrepp och försummelser av allvarlig art. Ersättningen är inte avsedd att utgöra en skadeståndsrättslig kompensation för en konkret skada. (Se prop. 2011/12:160 s. 27 ff.) Den torde närmast kunna betecknas som ett särskilt slag av kränkingsersättning av ex gratia-karaktär, som dock bestäms i en särskild, i lag reglerad, ordning (jfr Lagrådets yttrande i a. prop. s. 90 ff. och Bertil Bengtsson, Problem kring en ersättningslagstiftning, SvJT 2013 s. 289).

Ersättning enligt ersättningslagen är inte generellt skyddad mot den ersättningsberättigades borgenärer

19. Skuldsaneringslagen innehåller inte några bestämmelser om att vissa slag av ersättningar, t.ex. ersättning enligt ersättningslagen, ska förbehållas gäldenären.

20. Eftersom rätten till ersättning enligt ersättningslagen inte får överlåtas, kan beslutad ersättning inte utmätas förrän den har betalats ut. Detta följer av 5 kap. 5 § utsökningsbalken och vad som där sägs om att egendom som inte får överlåtas inte heller får utmätas. Detta utmätningsskydd upphör i och med att ersättningen betalas ut (jfr prop. 2011/12:160 s. 52). Även utbetald ersättning får dock anses åtnjuta ett visst skydd mot utmätning. Det sammanhänger med att det är fråga om medel som bör jämföras med utbetalt skadestånd för personskada och som därför, enligt 5 kap. 7 § andra stycket utsökningsbalken, inte får utmätas om de hålls avskilda och mindre än två år har förflutit från det att utbetalning skedde. Det förhållandet att ersättningen i viss utsträckning är skyddad mot utmätning innebär emellertid inte att man generellt ska bortse från ersättningen vid en bedömning av om en beslutad skuldsanering ska ändras till gäldenärens nackdel.

Ersättningens särskilda karaktär ska beaktas vid en omprövning enligt skuldsaneringslagen

21. Ersättningens särskilda karaktär och de syften som ligger till grund för ersättningslagen medför dock att det i det enskilda fallet inte behöver få några för den allmänna betalningsmoralen skadliga konsekvenser om gäldenären får behålla hela eller delar av ersättningen. Detta bör beaktas vid den helhets-

bedömning som ska göras innan en skuldsanering ändras (jfr p. 15) och det kan, tillsammans med andra omständigheter, medföra att skuldsaneringsbeslutet ska stå fast.

Bedömningen i detta fall

22. Utbetalningen av ersättningen till RM har inneburit en väsentlig förbättring av hennes ekonomiska förhållanden. Förbättringen kunde inte förutses vid tiden för beslutet om skuldsanering. De i 24 § första stycket 5 i 2006 års skuldsaneringslag angivna villkoren för ändring av skuldsaneringsbeslutet är därmed uppfyllda.

23. Vid en helhetsbedömning av om en ändring av skuldsaneringsbeslutet är påkallad bör emellertid beaktas följande. Ersättningen har varit av särskilt slag, avsedd att kompensera RM för personligt lidande som lagstiftaren har funnit angeläget att de drabbade får upprättelse för. Trots att beloppet i och för sig är betydande har det inte inneburit någon mera påtaglig förändring av RMs livssituation; även om hon får tillgodogöra sig hela beloppet framstår hennes ekonomiska förhållanden fortfarande, sedda i ett längre perspektiv, som bräckliga. Vid en helhetsbedömning kan det inte anses stötande att skuldsaneringsbeslutet får bestå oförändrat.

24. Det finns därför inte skäl att ändra skuldsaneringsbeslutet. Centrala studiestödsnämndens begäran om sådan ändring ska alltså lämnas utan bifall.

Rättegångskostnader

25. I förarbetena till skuldsaneringslagen har uttalats att huvudregeln i skuldsaneringsärenden bör vara att såväl gäldenären som borgenärerna svarar för sina egna kostnader. Vad gäller gäldenärens kostnader har denna huvudregel motiverats med att gäldenären kan få hjälp från andra instanser under förfarandets gång. (Se prop. 1993/94:123 s. 162 f.) Dessa uttalanden kan inte

anses utesluta att viss kostnadsfördelning sker. När ett skuldsaneringsärende handläggs i domstol ska 32 § lagen (1996:242) om domstolsärenden tillämpas. Enligt den paragrafen får domstolen med tillämpning av 18 kap. rättegångsbalken förplikta den ena parten att ersätta den andra parten för kostnader i ärendet. Det anses att bestämmelsen bör tillämpas när det har förekommit en intressemotsättning mellan parterna (jfr NJA 1979 s. 164).

26. I målet finns en tydlig intressemotsättning mellan RM, å ena sidan, och sökanden i omprövningsärendet, Centrala studiestödsnämnden, å den andra. Mot bakgrund av att målet gäller en speciell fråga som inte är reglerad i lag eller tidigare har prövats i högre rätt har RM inte kunnat förvänta sig att få hjälp av andra samhällsinstanser. Det talar för att nämnden bör förpliktas att ersätta hennes kostnader.

27. 32 § ärendelagen är tillämplig enbart i ärenden där enskilda är motparter till varandra. Centrala studiestödsnämnden uppträder i detta fall inte som enskild borgenär utan som företrädare för det allmänna och kan därför inte förpliktas betala ersättning för rättegångskostnader genom en tillämpning av 32 § ärendelagen. I rättsfallet NJA 2015 s. 374 – som gällde utmätning – har emellertid ansetts att företrädare för staten i vissa fall kan åläggas att ersätta motparten för rättegångskostnader. Det har skett med hänvisning till 2 kap. 11 § regeringsformen och vad som där sägs om rätten till en rättvis rättegång. En förutsättning är att kostnaderna har varit befogade med hänsyn till sakens beskaffenhet. Det har ansetts att man vid bedömningen ska väga in att handläggningen enligt ärendelagen är förenklad.

28. Med hänsyn till omständigheterna kan det antas att RM skulle ha haft svårt att tillvarata sin rätt i Högsta domstolen utan att anlita ett juridiskt skolad ombud. Det finns därför skäl att förplikta Centrala studiestödsnämnden att

ersätta henne för ombudskostnader i Högsta domstolen. Om beloppet råder inte tvist.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ann-Christine Lindeblad, Ingemar Persson, Sten Andersson (referent), Mari Heidenborg och Petter Asp (skiljaktig)
Föredragande justitiesekreterare: Malin Hjalmarson

**BILAGA TILL
PROTOKOLL**
2018-01-09

Mål nr
Ö 731-17

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Petter Asp är skiljaktig och anför.

RM har efter beslutet om skuldsanering erhållit en ersättning på 250 000 kr enligt lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall. Hennes ekonomiska förhållanden måste därigenom anses väsentligen ha förbättrats på grund av omständigheter som inte kunnat förutses vid beslutet. Ersättningen är inte sådan att den generellt bör undantas vid bedömning av om ändring ska ske. De förutsättningar för ändring som uppställs i 24 § första stycket 5 skuldsaneringslagen (2006:548) är alltså uppfyllda.

Också när förutsättningarna för ändring är uppfyllda finns ett visst utrymme för en diskretionär bedömning (se NJA 2011 s. 957 p. 8 och 9). Huruvida en ändring ska ske när de uppställda förutsättningarna är uppfyllda är alltså delvis en bedömningsfråga.

Även om det med hänsyn till skuldsaneringsinstitutets syfte finns anledning till viss restriktivitet när det gäller att ändra redan fattade beslut, måste omständigheterna i detta fall – där gäldenären erhållit ett engångsbelopp som nästan motsvarar de skulder som ingår i skuldsaneringen – anses vara sådana att en ändring är påkallad (jfr de bedömningar som gjorts i NJA 2005

s. 303 och NJA 2011 s. 957). Borgenärerna bör alltså få del av det ökade betalningsutrymmet. Samtidigt bör, med hänsyn till framför allt ersättningskaraktär, en inte obetydlig summa förbehållas RM. Skäl saknas att beträffande fördelningen frångå den bedömning som Kronofogdemyndigheten har gjort. Överklagandet ska därför avslås.